

Oskar Kanecki

Akademia Pomorska w Słupsku
oskar.kanecki@apsl.edu.pl

ORCID 0000-0001-9025-2970

DOI: 10.15290/mhi.2018.17.01.15

Wpływ wojny z Rosją na kształt i funkcjonowanie sądownictwa na terenie Wilna w latach 1655–1660

ABSTRAKT

Skutkiem sukcesów Rosji odniesionych w toczonej w połowie XVII w. wojnie z Wielkim Księstwem Litewskim było zajęcie znacznej części jego terytorium. Wola umocnienia przez najeźdźcę wpływów na zdobytych terenach doprowadziła do dokonania zmian w ustroju Litwy. W ich wyniku utworzono w latach 1655–1656 nową organizację sądownictwa, która nie została jednak ujednoczona na obszarze całego państwa. Powstałe wówczas w Wilnie organy rosyjskie współistniały z litewskim wymiarem sprawiedliwości. Celem artykułu jest przedstawienie ich organizacji i funkcjonowania od momentu utworzenia, aż do wyzwolenia miasta w 1660 r. W badaniach została wykorzystana metoda historyczno-prawna.

ABSTRACT

The impact of the war with Russia on the shape and functioning of the judiciary system in the area of Vilnius between 1655 and 1660

The success of Russia in the war against the Grand Duchy of Lithuania in the middle of the 17th century was followed by the occupation of a large area of the Grand Duchy of Lithuania. The invader's intention to strengthen its influence in the conquered territory resulted in introducing changes in the political system of Lithuania. As a result, a new judicial organization was established between 1655 and 1656, however, it was not unified across the whole country. The Russian authorities established in Vilnius at that time coexisted with the Lithuanian judicial system.

The aim of this study is to present their organization and functioning since their establishment until the liberation of the city in 1660. A historical and legal method was applied in this research.

Słowa kluczowe: Wilno, okupacja moskiewska, sądy miejskie, izba sądowa, magistrat

Key words: Vilnius, Muscovite occupation, town courts (city courts), judicial chamber, municipal council

W szóstej dekadzie XVII w. mieszkańcom Wilna przyszło się przekonać o słuszności słów napisanych z dawna przez sekretarza królewskiego Reinholda Heidensteina (1553–1620), iż „Moskiewskiemu nie braknie nigdy powodu do wznowienia wojny na Litwie”¹. Tego zasadniczego znakomity rosyjski historyk Wasilij Kluczewskij (1841–1911) upatrywał w dążeniach do zjednoczenia ziem ruskich². Po upływie ponad 40 lat od czasu największej przewagi Rzeczypospolitej w konfrontacji z Moskwą, kiedy „nasi (...) rozpustnie żyli, zabijając, mordując, gwałcąc, nie tylko czemu inszemu, ale i cerkwiom nie przepuszczali”³, kanclerzowi wielkiemu litewskiemu Albrychtowi Stanisławowi Radziwiłłowi (1593–1656) przyszło nie bez żalu stwierdzić, iż „Moskwicin podbił pół Litwy i zagarnął Wilno”⁴. Wojska nieprzyjaciela wkroczyły do stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego 8 sierpnia 1655 r.⁵ i pomimo wyzwolenia miasta 11 lipca 1660 r. pozostawały w wileńskich zamkach aż do 3 grudnia 1661 r.⁶ Car na mocy ogłoszonego 13 września 1655 r. ukazu przyjął tytuł „wielkiego księcia Litwy”⁷.

¹ R. Heidenstein, *Pamiętniki wojny moskiewskiej*, Warszawa 2017, s. 41.

² W. O. Kluczewskij, *Russkaja istorija*, Moskwa 2016, s. 182; zob. także: E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian i ich lojalność względem władzy w czasie wojen z Moskwą w połowie XVII w. Rozważania nad tematem*, [w:] *Kultura Litwy i Polski w dziejach: tożsamość i współistnienie. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 15-17 października 1998*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2000, s. 95, autor przywołał fragment carskiego ukazu, w którym monarcha opisywał Wilno jako dawny gród władców rosyjskich.

³ S. Żółkiewski, *Początek i progres wojny moskiewskiej*, oprac. J. Maciszewski, Warszawa 1966, s. 112.

⁴ A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 3: 1647–1656, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980, s. 446.

⁵ *Pamiętnik Jana Cedrowskiego*, [w:] *Dwa Pamiętniki z XVII wieku*, oprac. A. Przyboś, Wrocław 2006, s. 14.

⁶ *Streszczenie*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 2: 1655–1661 m. rusų okupacinės valdžios Lietuvoje dokumentai, sudarė E. Meilus, parengė: I. Gerasimova, E. Meilus, S. Žemaitis, Vilnius 2011, s. 788.

⁷ K. Zernack, *Polska i Rosja. Dwie drogi w dziejach Europy*, Warszawa 2000, s. 241; zob. także: E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 95, s. 95; A. Rachuba, *Wilno pod okupacją moskiewską w latach 1655–1661*, „Lithuania” 1994, nr 2 (11)-3 (12), s. 65; W. O. Kluczewskij, op. cit., s. 405.

Jeszcze przed zajęciem Wilna przez żołnierzy Aleksego Michajłowicza (1629–1676) wielu mieszkańców zdecydowało o opuszczeniu miasta⁸. Zachowane relacje przekonują, iż armia carska potraktowała je wyjątkowo bezlitośnie. Świadek tych wydarzeń – Maciej Vorbek-Lettow, który opuścił swą izbę, by zobaczyć „ogień gorejącego Wilna”, stwierdził następnie, że „Troja pono nigdy straszliwiej nie gorzała”⁹. Niejaka Barbara Hincowa skarżyła się natomiast, iż „podczas pogromu i dewastacji miasta Wileń[skieg]o, dom nieboszczyka małżonka onej (...) wniwecz obrócony i zrujnowany”¹⁰. Jak wskazywano później w dokumentach sądowych: „gdy tu do Wilna miasta Je[g]o Kró[leskiej] M[os]ci stołecznego wojska nieprzyjacielskie wielką potęgą przyszedli (...) wszystkie uniaczkie cerkwie i kościoły Boże zrujnowno”¹¹. Ucierpiał również ratusz¹² i archiwum miejskie¹³. Strony postępowań napotykały zatem na poważne problemy w dostępie do dokumentów aktykowanych uprzednio w księgach. Jeszcze w przeddzień odbicia wileńskiego zamku niejaka Eudokia Ignatowiczowa skarżyła się, że choć „zanosła protestatią przed samym wzięciem Wilna do ksiąg radzieckich, którą lubo extractem wyjąć chciała, ale w tych trwogach i zamieszaniu za prędkim i nagłym nastąpieniem tegoż nieprzyjaciela Moskwicina na miasto Wileńskie nie mogła przyść do tego”¹⁴. Elmantas Meilus jest zdania, iż największy uszczerbek

⁸ T. Kempa, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016, s. 445.

⁹ M. Vorbek-Lettow, *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, oprac. E. Galos, F. Mincer, red. W. Czapliński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 242; zob. także: *Wstęp*, [w:] M. Vorbek-Lettow, op. cit., s. XII, XIV, XVI, autor pamiętnika – Maciej Vorbek-Lettow (ur. 1593 r. w Wilnie, zm. 1668 r.?) był lekarzem hetmana polnego litewskiego Krzysztofa Radziwiłła, a następnie króla Władysława IV Wazy; po zdobyciu Wilna przez wojska rosyjskie w 1655 r. udał się na emigrację do Królewca; zob. także: A. Rachuba, op. cit., s. 65.

¹⁰ *Conspectia domu Sołodziejewicza*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1: 1657–1662 Vilniaus miesto tarybos knyga, sudarė E. Meilus, parengė: M. Čiurinskas, A. Kaminskas, E. Meilus, Vilnius 2011, s. 141.

¹¹ *Protestują się Ich M[os]c[iowie] Ojcowie Bazyliani Ś[więtej] Trójce na Ojców przy Cerkwi Ś[więtego] Ducha*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. I..., s. 525–526; E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 95, stwierdził, iż spośród 23 kościołów katolickich oraz 9 unickich zniszczeniu nie uległy jedynie 4.

¹² *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J.I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno 1840, s. 126–127.

¹³ T. Kempa, op. cit., s. 445; A. Rachuba, op. cit., s. 64, zdaniem Andrzeja Rachuby najważniejsze dokumenty pochodzące z archiwum miejskiego zdołano wcześniej wywieźć do Gdańska; *Konstytucje sejmiku walnego ordynaryjnego sześcienniedzielnego warszawskiego roku Pańskiego MDCLVIII die 10 junii odprawującego się, de consensu omnium ordinum, podług konstytucji sejmiku warszawskiego MDCLIX, według autografu urodzonego Władysława z Lubowca Lubowieckiego, marszałka na ten czas poselskiego, sędziego generalnego województwa krakowskiego przedrukowane*, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. 4: 1641–1668, t. 1: 1641–1658, Warszawa 2015, s. 400, wobec zniszczeń dokumentów, powstałych wskutek prowadzonych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego działań zbrojnych, sejm w 1658 r. polecił „aby każdy szlachcic sprawy swoje, które ma do ksiąg kancelaryj ziemskich albo grodzkich, w województwie i powiecie swoim wnosił i aktykował”.

¹⁴ *Indictio cum protestatione P[ani] Kuszelinej do dóbr Hrehorego Działhilewicza*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 576.

miasto poniosło w wyniku podbicia, a następnie oswobodzenia¹⁵. Po przyjeździe do Wilna 10 sierpnia 1655 r. car Aleksy Michajłowicz zetknął się z ogromem zniszczeń, wobec czego zamieszkał w podwileńskich Łukiszkach¹⁶. Usiłował on jednak poprawić relacje z mieszkańcami miasta¹⁷. Wilno miało bowiem stać się centrum władzy administracyjnej oraz ważnym ośrodkiem obronnym. Nie bez znaczenia pozostawało zapewne zwiększenie jego dochodów¹⁸.

W maju 1655 r. zapadła się w Wilnie sień przed izbą trybunalską, przez co wiele osób różnego stanu oczekujących w niej na wywołanie spraw odniosło obrażenia. Wkrótce po tym wydarzeniu „lud pospolity wróżyć począł, że sądy i rządy W[ielkiego] Ks[ięstwa] L[itewskiego] upadną¹⁹. Car zapewniał wprawdzie o zachowaniu przysługujących szlachcie praw²⁰ oraz litewskich instytucji: sejmików, sądów ziemskich, grodzkich i trybunałów²¹, jednak, jak się wydaje, przynajmniej w pierwszym roku okupacji w Wilnie funkcjonowały jedynie władze moskiewskie²². Jeszcze przed opuszczeniem stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, co miało miejsce 22 września 1655 r., car ustanowił dla miasta wojewodę w osobie Michaiła Szachowskiego²³. Jak zauważył Ludwik Bazylow – wojewodowie pełnili w siedemnastowiecznej Rosji rolę terenowych przedstawicieli władzy państwowej, skupiających w swych rękach kompetencje wojskowe, administracyjne oraz finansowe²⁴. Uprawnieniami tego rodzaju dysponował także książę Szachowski²⁵. W jego gestii znajdował się ponadto wymiar sprawiedliwości. Jak ustaliła Irina Gierasimowa – w sprawach kryminalnych (takich jak zabójstwo, zdrada, rozbój) wojewoda niekiedy ograniczał się do przeprowadzenia dochodzenia, pozostawiając ostateczne rozstrzygnięcie carowi i dumie bojarskiej²⁶. Znamienne pozostawało przy tym, że Michaił Szachowski w licznej korespondencji kierowanej do Aleksego Michajłowicza tytułował

¹⁵ *Streszczenie*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 688.

¹⁶ T. Kempa, op. cit., s. 446-447.

¹⁷ E. Meilus, *Życie codzienne w Wilnie w czasie okupacji moskiewskiej 1655-1661*, [w:] *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen, A. Rachuba, Warszawa 2006, s. 129.

¹⁸ A. Rachuba, op. cit., s. 66.

¹⁹ M. Vorbek-Lettow, op. cit., s. 223, 257.

²⁰ M. Kosman, *Historia Białorusi*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, s. 165.

²¹ A. B. Zakrzewski, *Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego pod moskiewską okupacją w połowie XVII wieku – niektóre aspekty*, „*Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*” 2011, t. II, s. 182; Idem, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksego Michajłowicza. Szlachta wobec nowej władzy*, [w:] *Litwa w epoce...*, s. 208-209, car Aleksy Michajłowicz usiłował w 1657 r. wykorzystać sejmiki szlacheckie z okupowanych ziem dla poparcia swych starań o elekcję na króla Polski.

²² E. Meilus, *Życie codzienne w Wilnie...*, s. 143.

²³ Idem, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 95.

²⁴ L. Bazylow, *Historia Rosji*, Wrocław – Warszawa – Kraków 2005, s. 126.

²⁵ E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 95.

²⁶ I. Gierasimowa, *Pod władzią ruską caria. Sociokulturnaja sreda Wilny w sieredinie XVII wieku*, Sankt-Peterburg 2015, s. 178.

się jego „chołopem”²⁷, przez co podkreślał swe bezwzględne posłuszeństwo²⁸. Kary wymierzane przez wojewodę za kradzieże nie zawsze odpowiadały postanowieniom *Sobornowo Ułożenija* z 1649 r.²⁹ Kierowano do niego również odwołania od wyroków magistratu³⁰. W postępowaniu stosowano tortury³¹. Siedzibą wojewody był zamek i tam też przypuszczalnie sprawował on wymiar sprawiedliwości³².

Jak wskazywali wilnianie – Michaił Szachowski sądził „za rozkazaniem i wolą Najaśniejszego Cara Je[go] M[oś]ci i sam przez się i przez pana Ilię Hrehorowicza Monastyrowa sędziego miasta Wileńskiego i Kapitana Je[go] Carskiej Miłości”³³. Organami wspierającymi wojewodę były izba sądowa (*судная изба*), na której czele stanął Ilija Monastyriew oraz izba zjazdowa (*съезжая изба*)³⁴. W przypadkach dokonywanych przez rosyjskich żołnierzy kradzieży na rynku lub w domach mieszczkańskich Monastyriew przedstawiał wyniki przeprowadzonego przez siebie dochodzenia Michaiłowi Szachowskiemu, który na tej podstawie orzekał³⁵. Część prowadzonych przez izbą sądową postępowań kończyła się ugodami³⁶. Zachowane relacje dowodzą, iż Ilija Monastyriew rzeczywiście zasiadał w izbie sądowej³⁷. Trafiały do niej sprawy moskiewskich żołnierzy oskarżonych m.in. o kradzieże, pobicia³⁸, czy też groźby zabójstwa³⁹. Zachowanie

²⁷ *Otpiska wilniusskiego wojewody M. S. Szachowskiego cariu o prisylkie nakaza na wojewodstwo i na wiedienie wsiakich gorodskich dieł*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 103.

²⁸ L. Bazyłow, op. cit., s. 126, autor akcentuje, iż wielu bojarów stosowało ten służalczy ton w pismach kierowanych do cara.

²⁹ I. Gierasimowa, op. cit., s. 181.

³⁰ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 121.

³¹ *Protest Korolkiewicza na Affanasa Iwanowicza*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 517; zob. także: E. Meilus, *Życie codzienne w Wilnie...*, s. 137.

³² *Protest Korolkiewicza na Affanasa Iwanowicza*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 517; zob. także: *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 124.

³³ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 130.

³⁴ I. Gierasimowa, op. cit., s. 177; zob. także: A. B. Zakrzewski, *Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 183.

³⁵ I. Gierasimowa, op. cit., s. 179.

³⁶ *Ibidem*, s. 181-182.

³⁷ *Dielo w sudnoj izbie o kraże loszadi u wilniusskiego mieszczanina Osipa Szasnogo i poruczajna zapis po krestjaninu Trakajskiego powieta Griszki Moldianowa wilniusskich mieszczan*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 183.

³⁸ *Sudiebnyje diela w sudnoj izbie o kraże odieždy, tabaka i dienieg u wilniusskich žitielej*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 190.

³⁹ *Dielo w sudnoj izbie o naniesienii pobojew wilniusskomu desjatniku Adamu Watjukiejewu pjanyim sołdatom polka Jurija Angliera Iwaszkaj Osipowym*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 263.

porządku w Wilnie wspierali sami mieszczanie, spośród których wyodrębniono dziesiętników, pięćdziesiątników i setników⁴⁰. Jeden z dokumentów sądowych wskazuje, iż setnik doprowadził do izby sądowej występnego żołnierza i tam relacjonował znany sobie przebieg wydarzeń⁴¹. Inny dowodzi przywiedzenia do izby sądowej żołnierza przez dziesiętnika i dwóch setników⁴².

Wraz z przybyciem do Wilna w 1658 r. nowych rosyjskich żołnierzy pomiędzy oficerami a wojewodą wileńskim powstał spór o to, kto powinien sądzić wojskowych⁴³. Problem wymagał szybkiego rozwiązania, gdyż jak donosili mieszkańcy: „żołnierze Najaśniejszego Cara Je[go] M[oś]ci świeżo do Wilna przybyli w samym mieście stanąwszy wielkie i nieznośne mieszkańcom wileńskim krzywdy czynią, na ulicach znieważają, szarpią, biją, domy w mieście i na przedmieściach, także też Łukiszki rozbierają i palą i inne przykrości wyrządzają”. Co gorsza, jak zauważyli wilmianie, moskiewscy oficerowie „sprawiedliwości sami nie czynią i Je[go]M[oś]ci Panu Wojewodzie czynić nie pozwalają”⁴⁴. Rzeczywiście przybyli pułkownicy nie chcieli się podporządkować wojewodzie Szachowskiemu, a swą postawę argumentowali tym, że zostali przysłani przez cara⁴⁵. Przedstawiciele miasta mieli natomiast zabiegać u Aleksego Michajłowicza, żeby zakwaterować żołnierzy na przedmieściach Wilna, a w przypadku zagrożenia i przeniesienia ich do miasta – aby podlegali jurysdykcji wojewody⁴⁶.

Stosunkowo szeroki zakres powierzanej wojewodom władzy sprzyjał nadużyciom⁴⁷. Zachowane relacje dowodzą, że przynajmniej część wojewodów ustanawianych na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego wykazywała się bezwzględnością. Jeśli wierzyć podawanej przez szlachtę charakterystyce wojewody grodzieńskiego Aprelewa, ten nie tylko kierował się dowolnością podczas sądenia, ale również wzbudzał lęk wśród ludności, karząc biciem batogami osoby popełniające nieznaczne wykroczenia, a nawet ludzi pozostających bez winy. Irina Gierasimowa wskazuje również na skargi kierowane do cara przez wileńskich mieszczan na działania wojewody Szachowskiego. W jednym z takich przypad-

⁴⁰ A. B. Zakrzewski, *Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 184.

⁴¹ *7 del o kraże chleba, miasa i drugich siesnych produktów na rynkie u wiliusskich mieszczan ruskimi sołdatami*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 222.

⁴² *Dielo w sudnoj izbie o naniesienii pobojew wiliusskomu desjatniku Adamu Wałjukiejewu pjanym sołdatom polka Jurija Angliera Iwaszkaj Osipowym*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 263.

⁴³ I. Gierasimowa, op. cit., s. 186.

⁴⁴ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 129.

⁴⁵ I. Gierasimowa, op. cit., s. 186.

⁴⁶ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 129; I. Gierasimowa, op. cit., s. 187, niestety, jak podaje autorka, dokumenty sądu wojskowego nie zachowały się.

⁴⁷ L. Bazyłow, *Historia Rosji*, Wrocław – Warszawa – Kraków 2005, s. 126.

ków, który miał miejsce w 1656 r., car polecił swym wysłannikom („великим и полномочным послам”) przeprowadzenie dochodzenia sprawdzającego⁴⁸. Ocena działalności wileńskiego wojewody nie była jednak jednoznacznie negatywna. Tamtejsze władze miejskie prosiły nawet w 1658 r. Aleksego Michajłowicza, aby nie obsadzać na tym urzędzie innej osoby, gdyż książę Szachowski wspólnie z sędzią wileńskim Ilią Monastyriewem „sprawiedliwość wszelką z ludzi żołnierskich i innych czyni, w sądach mieszkich nie przeszkadza i żadnej krzywdy miastu nie wnasza”⁴⁹. Nie bez znaczenia dla tak przychylniej im oceny mógł pozostawać fakt, iż, jak ustalił Elmantas Meilus, obaj przyjmowali od wilnian podarunki⁵⁰.

Wznowienie wojny polsko-rosyjskiej spowodowało zmianę na stanowisku wojewody wileńskiego. Pod koniec 1659 r. Michaiła Szachowskiego zastąpił Daniło Myszecki. Podobnie do poprzednika nie stronił on od przyjmowania podarunków⁵¹, lecz mieszczanom przyszło się wkrótce przekonać także o jego okrucieństwie. W 1660 r. część z nich otworzyła bramy miasta przed wojskami pułkownika Kazimierza Dowmont Siesickiego, który jednak wobec przewagi załogi moskiewskiej musiał opuścić miasto⁵². Nowy wojewoda postanowił wziąć odwet na nielojalnych mieszkańcach. W jednej z protestacji zapisano, iż „po incursiy [wtargnięciu – O.K.] i odejściu z Wilna J[ego]M[os]ci Pana Siesickiego wojewoda moskiewski mieszczan wileńskich wieszał i na pal wbijał”, a także „męczył i tracił”⁵³. W innej odnotowano jak „wojewoda moskiewski małżonkę pr[otesta]ntis z dziećmi z czeladką i sąsiadami, w kamienicy mieszkającymi, do więzienia wziął, rzeczy niemało za tysiąc złotych zabrał i w kamienicy wielką szkodę i spustoszenie uczynił i (...) czeladź pomęczono”⁵⁴. Lęk przed stosowaną najwyraźniej przez Myszeckiego odpowiedzialnością zbiorową prowadził mieszczan do zintensyfikowania zabiegów mających na celu uniemożliwienie denuncjacji kogokolwiek, kto sprzeniewierzył się okupantowi w obawie, że podczas tortur wyda on innych⁵⁵. Symboliczny pozostaje wobec tego koniec bezlitosnego

48 I. Gierasimowa, op. cit., s. 182-183, zdaniem autorki od sierpnia do listopada 1656 r. zarządzanie Wilnem przeszło w ręce bojara Odojewskiego, któremu na ten czas został podporządkowany wojewoda Szachowski.

49 *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 130; wcześniej fragment ten przywołał: E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 101.

50 E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 100-101.

51 Idem, *Życie codzienne w Wilnie...*, s. 141.

52 A. Rachuba, op. cit., s. 69-70.

53 *Protest Korolkiewicza na Affanasa Iwanowicza*, [w:] VII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 516-517.

54 *Protest P[ana] Kaneckiego na P[ana] Ihnatowicza*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 485.

55 *Protest Korolkiewicza na Affanasa Iwanowicza*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 516-517.

kniazia – wydanego przez własnych żołnierzy i ściętego na rynku ciemieżonego miasta⁵⁶.

Podczas moskiewskiej okupacji działalność sądów ziemskich i grodzkich była zawieszana⁵⁷. W latach 1656–1661 nie funkcjonował również Trybunał Wielkiego Księstwa Litewskiego⁵⁸. Nie przeszkodziło to wileńskim mieszczanom upomnieć się u cara o poszanowanie porządku przez „sędziów głównych”. Zasadą pozostawało, iż przybywającym na obrady deputatom urząd grodzki powinien udostępnić nieodpłatnie kwatery⁵⁹. Jak donosili jednak oburzeni mieszczanie wileńscy w 1658 r. – sędziowie „nie kontentując się jedną i drugą gospodą, kilka kamienic zajmowali i gwałtem do nich wjeżdżali, sąsiadów i samego gospodarza wypędzali i nieznośne krzywdy czynili”. Wysłana do cara delegacja miała wobec tego zabiegać, aby po wznowieniu obrad Trybunału w Wilnie „każde województwo i powiat dwory dla deputatów swoich własnym kosztem budowali, a mieszczanom więcej nie dokuczali”⁶⁰.

Najprawdopodobniej dopiero w 1657 r. stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego zostało przywrócone sądownictwo miejskie⁶¹. Przerwa ta musiała stanowić dla mieszczan istotną niedogodność, gdyż już po jego wznowieniu odnotowywano w księgach informacje o powstrzymaniu się od dochodzenia swych praw, jako że „na miasto Wileńskie wielkie poczęli następować trwogi i niebezpieczeństwa”⁶². Do wileńskiego sądu potocznego, składającego się z dwóch burmistrzów i pisarza, jedna ze spraw trafiła w lutym 1657 r.⁶³ Nie był to bynajmniej przypadek incydentalny, gdyż kilkanaście dni później mieszczanin Stanisław Mitkiewicz stanął się przed „burmistrzami z pisarzem ordynaryjnym sądy spraw miejskich wileńskich na urządzie odprawującymi”⁶⁴. Sądy potoczne w Wilnie sprawowali w tym czasie również dwaj rajcowie z pisarzem⁶⁵. Podczas moskiew-

⁵⁶ A. Rachuba, op. cit., s. 71; zob. także: E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 102.

⁵⁷ A. B. Zakrzewski, *Sądownictwo w Wielkim Księstwie Litewskim „pod wysoką carską ręką”*, [w:] *Świat pogranicza*, red. M. Nagielski, A. Rachuba, S. Górzyński, Warszawa 2003, s. 140.

⁵⁸ A. B. Zakrzewski, *Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 183.

⁵⁹ H. Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3: *Sławne Państwo Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa 2008, s. 189.

⁶⁰ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 125.

⁶¹ E. Meilus, *Życie codzienne w Wilnie...*, s. 133.

⁶² *Protest Kochańskiego na Iwanowicza*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 231.

⁶³ *Conspectia domu Sołodziejewicza*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 141; zob. także: W. Skrzetuski, *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. 2, Warszawa 1784, s. 109. Złożone z burmistrza i pisarza sądy potoczne wspierały sądy wójtowskie i radzieckie, sprawując wymiar sprawiedliwości w sprawach mniejszej wagi i przyspieszając w ten sposób ich rozstrzygnięcie.

⁶⁴ *Przypowiadanie Mitkiewicza do dóbr P[an]a Woysznarowicza*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 153.

⁶⁵ *Przedaża placu od Successorów Łukaszewicza Matwieiewiczowi*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 190; zob. także: *Zeznanie długu od Puchowskiego Ignatowiczowi*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 209.

skiej okupacji funkcjonował także sąd radziecki, w którego składzie orzekał burmistrz wraz z rajcami⁶⁶. Przynajmniej w pewnym zakresie stosował się on do norm prawa magdeburgskiego⁶⁷. Wileńscy mieszczanie usiłowali zmienić praktykę kierowania apelacji do moskiewskiego wojewody. Postanowili wobec tego wystąpić w 1658 r. do cara z prośbą „żeby od sądu wszelakiego magistratowego jako przedtem apellacja, nie do J.[ego] M[os]ci Pana Wojewody ale do samego Cara J.[ego] M[os]ci Pana nam miłościwego według tychże przywilejów tak in causis civilibus jako et criminalibus i to nie od mniejszej summy nad złotych trzysta szła i pozwolona była”⁶⁸. Inicjatywa ta spotkała się z akceptacją Aleksego Michajłowicza⁶⁹. W lipcu 1661 r. odwołania od wyroków wileńskiego sądu radzieckiego rozstrzygała już asesoria⁷⁰.

Jak się wydaje, istotnym problemem dla wileńskich mieszczan pozostawało powstrzymanie się przez istniejące jurysdykcje od rozstrzygania spraw o tzw. „długi zawojowane”, czyli należności powstałe jeszcze przed wojną⁷¹. Stąd też w datowanej na 1658 r. instrukcji, wręczonej kierowanym do cara wysłannikom, domagano się „aby każdemu tylko mieszczaninowi o długi i inne praetensje przed zawojowaniem stałe pozywać i sądzić rządowi”⁷² bez excepciei zawojowania wolno było⁷³.

Interesujące pozostaje przy tym nieformułowanie względem magistratu jakichkolwiek zarzutów dotyczących współpracy z okupantem, podczas gdy, jak się wydaje, stały kontakt z nowymi władzami był konieczny⁷⁴. Dowodzi tego

⁶⁶ *Protest Kochanskiego na Iwanowicza*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 230; zob. także: *Kwit od Harasimowey Trusowiczowi*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 232.

⁶⁷ *Kwit od Harasimowey Trusowiczowi*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 232; G. M. Kowalski, *Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.)*, Kraków 2013, s. 13. Zdaniem autora prawo miejskie w Polsce już w XVI stuleciu znacząco odbiegało od obcego pierwowzoru. Wpływ na taki stan miały przede wszystkim akty stanowione przez władców i władze miejskie.

⁶⁸ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 121; zob. także: A. B. Zakrzewski, *Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 184.

⁶⁹ E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 101-102.

⁷⁰ *P[ani] Umpertowa, a P[an] Kuczarski*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, s. 540-543.

⁷¹ *Responsio Tutorum defuncti Bezywac <is> contra Propositionem Baranowey*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. III: 1658 ir 1663 m. *Vilniaus miesto tarybos aktų knyga*, sudarė E. Meilus, parengė: A. Kaminskas, M. Kvizikevičiūtė, E. Meilus, Vilnius 2015, s. 152-153; zob. także: *Duplicant įdem Tutores contra Replicam Baranowey*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 3, s. 163.

⁷² Zapewne „urzędowi”, zob. *Instrukcja posłom goroda Wilniusa, jeduszczim k cariu w Moskwu*, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 2, s. 459.

⁷³ *Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 121.

⁷⁴ T. Kempa, op. cit., s. 458.

choćby przypadek mężczyzny przyłapanego w kwietniu 1657 r. na gorącym uczynku popełnienia kradzieży, który został doprowadzony do wileńskiego wójta Józefa Piotrowicza, a następnie, jako że wójt „prichozich i prijezich sudit nie powinien”, jego sprawa znalazła forum przed izbą sądową⁷⁵.

W 1657 r., gdy „Pan Bóg z woli swej świętej na miasto Wileńskie dopuścił powietrze morowe”⁷⁶ znaczna część przedstawicieli magistratu, uzyskawszy zgodę wojewody Szachowskiego, opuściła miasto⁷⁷, składając uprzednio ciężar utrzymania porządku na wójcie i burmistrzu Józefie Kojrelewiczu oraz pięciu wybranych przez niego rajcach. Dla realizacji tego celu polecono pozostałym w Wilnie osobom zebranie 30 piechurów, którzy patrolowaliby codziennie miasto, pilnując, aby „się ubogim ludziom najmniejsza szkoda nie działa przez złoczyńców, którzy nocnym i dziennym sposobem już i teraz sklepy łupić i dobywać się poczynają”. Koszty tego przedsięwzięcia powinny zostać pokryte z zebranej wcześniej przez magistrat kwoty 1000 złotych, mającej wystarczyć na pół roku. Co więcej, moskiewski wojewoda zobowiązał się wystawić oddział 20 żołnierzy, który „teżę warcie pomagać i swawoleństwa ruskich ludzi, zabiegać będzie”. Na Józefa Kojrelewicza i pięciu rajców scedowano również sprawowanie wymiaru sprawiedliwości we wszelkich sprawach kryminalnych, cywilnych i potocznych. Odwołanie od zapadłych wyroków miano natomiast kierować do wojewody⁷⁸, który pomimo panującej dżumy pozostał w mieście⁷⁹. Powstały w przypadku ustąpienia z urzędu wakat miał być natychmiast wypełniany pocziwym, osiadłym i niepodejrzanyim mieszczańinem. Równie szybko powinien zostać uzupełniony skład 30 piechurów. Ponadto, dla zachowania porządku polecono władzom czasu epidemii dokonywać częstych rewizji w „kamienicach, piwnicach, sklepach pustych i ciemnych kramach postrzegając, aby tam hultaje, złodzieje nocni nie taili się i schadzek swoich i namów na szkodę ludzką nie mieli”⁸⁰.

Co więcej, władze wileńskie uskarżały się w 1658 r. na „wielki nieporządek w tym mieście stołecznym Wileńskim przez zagęszczenie pokątnych juryzdictiy”, wobec czego wysłani do cara posłowie mieli zabiegać o zachowanie w Wilnie jedynie trzech sądów: miejskiego, biskupiego i wojewodzińskiego, natomiast inne jurysdykcje „pokątne wszystkie w mieście, na przedmieściu Antokołu i Zawilii

⁷⁵ *Dieło w sudnoj izbie o kraże kriestianinom Awgustinom Narkiejewym sunduczka s sieriebrianym stakanom i s czerwonym zolotom*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2, s. 274-275.

⁷⁶ *Acticatia wypisu z ksiąg dworu Markowskiego Grzybowiczowi*, [w:] XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, s. 170.

⁷⁷ T. Kempa, op. cit., s. 451; zob. także: A. Rachuba, op. cit., s. 68.

⁷⁸ *Instrukcja dana Józefowi Kojrelewiczowi*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 117-118.

⁷⁹ E. Meilus, *Przynależność etniczna Wilnian...*, s. 99.

⁸⁰ *Instrukcja dana Józefowi Kojrelewiczowi*, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 117-118.

wszystkie do mieskiej jako na to są constitucie i dekreta Królów Ich M[ó]ści ferowane przyłączone były”⁸¹.

Podczas okupacji Wilna w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego sądownictwo miejskie (wójtowskie, radzieckie, potoczne) i przypuszczalnie biskupie oraz struktury zorganizowane w czasie epidemii dżumy współistniały z jurysdykcjami okupanta (w szczególności sądem wojewody moskiewskiego i izbą sądową). Skarga mieszkańców Wilna dowodzi ponadto kształtowania się w tym czasie sądów zwanych „pokątnymi”, których funkcjonowanie prawdopodobnie dezorganizowało wymiar sprawiedliwości w mieście. Instrukcja z 1658 r. wydaje się przekonywać, iż wilnianom odpowiadali przekupni urzędnicy carscy w osobach – stojącego na czele izby sądowej Ilii Monastyriewa, jak również wojewody Michaiła Szachowskiego. Zupełnie inna pozostawała ocena kilkumiesięcznych, przepełnionych brutalnością rządów jego następcy. Postawa okupanta doprowadziła do powstania poważnych szkód w architekturze miasta, w tym zniszczenia archiwum miejskiego. Straty były na tyle znaczące, że data moskiewskiego najazdu jest uznawana za cezurę w dziejach Wilna, po której z trudem przychodziło przywracanie dawnego porządku⁸².

Bibliografia

Źródła wydane

- XVII a. *vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1: 1657-1662 *Vilniaus miesto tarybos knyga*, sudarė E. Meilus, parengė: M. Čiurinskas, A. Kaminskas, E. Meilus, Vilnius 2011; t. 2: 1655-1661 m. *rusų okupacinės valdžios Lietuvoje dokumentai*, sudarė E. Meilus, parengė: I. Gerasimova, E. Meilus, S. Žemaitis, Vilnius 2011; t. 3: 1658 ir 1663 m. *Vilniaus miesto tarybos aktų knyga*, sudarė E. Meilus, parengė: A. Kaminskas, M. Kvizikevičiūtė, E. Meilus, Vilnius 2015.
- Heidenstein R., *Pamiętniki wojny moskiewskiej*, Warszawa 2017.
- Pamiętnik Jana Cedrowskiego*, [w:] *Dwa Pamiętniki z XVII wieku*, oprac. A. Przyboś, Wrocław 2006.
- Radziwiłł A. S., *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 3: 1647–1656, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980.

⁸¹ Instrukcja dana od miasta Wilna wójtowi Józefowi Piotrowiczowi, rajcy Prokopowi Doroffiewiczowi i pisarzowi Mikołajowi Kostrowickiemu udającym się do cara Aleksego Michajłowicza, [w:] J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, s. 124; zob. także: J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, Wilno 1841, s. 193, 197-198, autor zdefiniował „jurydykę” jako wydzieloną część miasta podporządkowaną odrębnym władzom i administracji, na której usiłowano wprowadzić niezależne od magistratu sądownictwo. Jako przykład „jurydyki pokątnej”, będącej przypuszczalnie wzorem dla instytucji z szóstej dekady XVII stulecia, Józef Ignacy Kraszewski podał uformowaną najprawdopodobniej w 1600 roku przez Karmelitów „jurydykę z wójtem, pisarzem, ławnikami itd.”. Działalności tego sądu zabroniono w 1629 roku, a powołana siedem lat później komisja uznała brak podstaw prawnych dla jego funkcjonowania, co potwierdził następnie Władysław IV Waza.

⁸² M. Łowmiańska, *Wstęp*, [w:] *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Wilno 1929, s. 1.

- Skrzetuski W., *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. 2, Warszawa 1784.
Volumina Constitutionum, t. 4: 1641–1668, t. 1: 1641–1658, Warszawa 2015.
Vorbek-Lettow M., *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, oprac. E. Galos, F. Mincer, red. W. Czapliński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
Żółkiewski S., *Początek i progres wojny moskiewskiej*, oprac. J. Maciszewski, Warszawa 1966.

Opracowania

- Bazyłow L., *Historia Rosji*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2005.
Gierasimowa I., *Pod władzią ruską caria. Sociokulturowa sfera Wilna w srodku XVII wieku*, Sankt-Peterburg 2015.
Kempa T., *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016.
Kluczewskij W. O., *Russkaja istorija*, Moskwa 2016.
Kosman M., *Historia Białorusi*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979.
Kowalski G. M., *Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.)*, Kraków 2013.
Kraszewski J. I., *Wilno od początków jego do roku 1750.*, t. 2, Wilno 1840; t. 3, Wilno 1841.
Łowmiańska M., *Wstęp*, [w:] *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Wilno 1929.
Meilus E., *Przynależność etniczna Wilnian i ich lojalność względem władzy w czasie wojen z Moskwą w połowie XVII w. Rozważania nad tematem*, [w:] *Kultura Litwy i Polski w dziejach: tożsamość i współistnienie. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 15-17 października 1998*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2000.
Meilus E., *Życie codzienne w Wilnie w czasie okupacji moskiewskiej 1655–1661*, [w:] *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen, A. Rachuba, Warszawa 2006.
Rachuba A., *Wilno pod okupacją moskiewską w latach 1655–1661*, „Lithuania” 1994, nr 2 (11)-3 (12).
Streszczenie, [w:] *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 2: 1655–1661 m. rusų okupacinės valdžios Lietuvoje dokumentai, sudarė E. Meilus, parengė: I. Gerasimova, E. Meilus, S. Žemaitis, Vilnius 2011.
Wisner H., *Rzeczpospolita Wazów*, t. III: *Sławne Państwo Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa 2008.
Wstęp, [w:] M. Vorbek-Lettow, *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, oprac. E. Galos, F. Mincer, red. W. Czapliński, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968.
Zakrzewski A. B., *Sądownictwo w Wielkim Księstwie Litewskim „pod wysoką carską ręką”*, [w:] *Świat pogranicza*, red. M. Nagielski, A. Rachuba, S. Górzyński, Warszawa 2003.
Zakrzewski A. B., *Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego pod moskiewską okupacją w połowie XVII wieku – niektóre aspekty*, „Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae” 2011, t. II, Wilno 2012.

Zakrzewski A. B., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksego Michajłowicza. Szlachta wobec nowej władzy*, [w:] *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen, A. Rachuba, Warszawa 2006.

Zernack K., *Polska i Rosja. Dwie drogi w dziejach Europy*, Warszawa 2000.

STRESZCZENIE

W wyniku wojny Wielkiego Księstwa Litewskiego z Rosją Wilno pozostawało w latach 1655–1661 pod okupacją moskiewską. Najeźdźca ustanowił na jego obszarze nową organizację sądownictwa, składającą się przede wszystkim z wojewody oraz izby sądowej. Prawdopodobnie dopiero w 1657 r. w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego wznowiło działalność sądownictwo miejskie. Zostało ono jednak zreorganizowane na czas epidemii dżumy. W mieście pojawiły się przypuszczalnie także sądy funkcjonujące bez podstaw prawnych. W latach 1656–1661 nie orzekał Trybunał Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wojna spowodowała zniszczenie wileńskiego archiwum miejskiego.

SUMMARY

The impact of the war with Russia on the shape and functioning of the judiciary system in the area of Vilnius between 1655 and 1660

As a result of the war between the Grand Duchy of Lithuania and Russia, Vilnius was under Muscovite occupation from 1655 to 1661. The invader established a new judicial organization in its area, which consisted mainly of a voivode and a judicial chamber (izba sądowa). It was probably not until 1657 that the town courts resumed their activity in the capital of the Grand Duchy of Lithuania. However, it was reorganized during the plague epidemic. It is also likely that courts with no legal basis were operating in the city. The Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania did not issue any judgments between 1656 and 1661. The war caused the destruction of the city archive in Vilnius.